

مکتبهای ادبی در تاریخ ادبیات روسیه

دکتر آبتین گلکار

تهران

۱۳۹۲



سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

زبان و ادبیات روسی ۹

سرشناسه: گلکار، آبتین، ۱۳۵۶-

عنوان و نام پدیدآور: مکتبهای ادبی در تاریخ ادبیات روسیه / آبتین گلکار.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: شش، ۱۸۵ ص.: مصور.

قروبت: «سمت»: ۱۷۴۸. زبان و ادبیات روسی؛ ۹.

شابک: ۹۶۲-۴-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۰-۵۰۰۰۰ ریال

صغیت فهرست نویسی: فیبا

Абтин Голькар. Литературные направления в истории русской Литературы.

یادداشت: شش جلد به روسی:

یادداشت: کتاب: ص. ۱۸۴-۱۸۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: ادبیات روسی - تاریخ و نقد

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ / PG ۲۹۵۹ /

رده بندی دیویی: ۸۹۱/۷۰۹

شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۶۹۶۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی



مکتبهای ادبی در تاریخ ادبیات روسیه

دکتر آبتین گلکار (عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس)

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۲

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: افرنگ

قیمت: ۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنده ها و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه رویه پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از مدفهای مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنای مسائل این علوم است.

ستاد عالی فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد تا سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۷۷/۱۱/۲۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را، که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در رشته های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران به شیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقادهای یادآورهای پیاپی ارباب نظر به دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران از این عملیاتی و راهنمایی دریغ نوزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته زبان و ادبیات روسی در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس «مکتبهای ادبی قرون ۱۷، ۱۸ و ۱۹» به ارزش ۴ واحد تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: کلاسیسم
۵	کلیات
۱۲	پیدایش و تاریخچه کلاسیسم
۱۴	کلاسیسم در روسیه
۱۶	آشنایی با برخی از نمونه‌های کلاسیسم در روسیه
۲۲	فصل دوم: سانتی‌مانتالیسم
۲۲	کلیات
۲۵	تاریخچه سانتی‌مانتالیسم در اروپا
۲۶	سانتی‌مانتالیسم در روسیه
۲۹	نمونه آثار سانتی‌مانتالیستی روسیه
۴۱	فصل سوم: رمانتیسم
۴۱	کلیات
۴۶	وجه تمایز رمانتیسم از سانتی‌مانتالیسم
۴۹	تاریخچه پیدایش رمانتیسم
۵۳	رمانتیسم در روسیه
۵۷	نمونه‌هایی از آثار رمانتیک روسیه
۷۰	فصل چهارم: رئالیسم
۷۰	کلیات
۷۵	تاریخچه پیدایش رئالیسم در اروپا

۷۷	رنالیسم در روسیه
۸۴	رایج‌ترین تیپهای شخصیتی در رنالیسم روسی
۹۳	رنالیسم روسی در سده بیستم میلادی
۹۶	نمونه‌هایی از آثار رنالیستی روسی
۱۰۷	فصل پنجم: سمبولیسم
۱۰۷	کلیات
۱۱۲	پیدایش و روند تکامل سمبولیسم در روسیه
۱۱۶	نمونه‌هایی از آثار سمبولیستهای روس
۱۲۳	فصل ششم: نمادگرایی
۱۲۳	کلیات
۱۲۷	نمونه‌هایی از آثار نمادگرایان
۱۳۲	فصل هفتم: فوتوریسم
۱۳۲	کلیات
۱۳۵	شکوفایی فوتوریسم در روسیه
۱۳۹	نمونه‌هایی از آثار ادبی فوتوریستی
۱۴۸	فصل هشتم: رنالیسم سوسیالیستی
۱۴۸	زمینه‌های پیدایش
۱۵۰	پیدایش «رنالیسم سوسیالیستی» و ویژگیهای آن
۱۵۸	نمونه‌هایی از آثار رنالیسم سوسیالیستی
۱۶۶	فصل نهم: پست‌مدرنیسم
۱۶۶	شاخصه‌های کلی
۱۶۸	نمود ذهنیت پست‌مدرنیستی در آثار ادبی
۱۷۲	تاریخچه پست‌مدرنیسم در روسیه
۱۷۷	نمونه‌هایی از ادبیات پست‌مدرنیستی روسیه
۱۸۴	منابع

مقدمه

در دانش‌شناسی ادبیات، «مکتب ادبی» از جمله اصطلاحاتی است که تعریف دقیق و واحدی ندارد و برداشتهای مختلفی از آن انجام می‌شود.

مروژه در زبان روسی نیز برای اطلاق به «مکتب»، اصطلاح школа کمتر استفاده می‌شود و بیشتر واژه направление (محور) را به کار می‌برند. در فرمتنگ تفصیلی زبان روسی ذیل واژه школа می‌خوانیم: «محوری در قلمرو دانش یا هنر»؛ تنها ذیل واژه направление است که معنی دقیق‌تری برای اصطلاح مکتب می‌یابیم: «گروه‌بندی یا جریان علمی». با جمع‌بندی تعریفهای ارائه‌شده در منابع دیگر نیز فقط می‌توان به تعریفی بسط داده و کلی دست یافت: مکتب ادبی عبارت است از گروهی نویسنده که آثارشان تحت تأثیر جهان‌بینی یا مشرب فکری خاصی دارای ویژگیهای شکلی یا محتوایی مشابهی باشد. ولی در همان حال باید توجه داشت که میزان این مشابهت، بسیار نسبی است. آثار یک نماینده یک مکتب ادبی ممکن است شاخصه‌های منحصربه‌خود را نیز داشته باشد که در آثار نویسندگان هم‌مکتبش یافت نشود. از سوی دیگر، اصول و چهارچوبها مشترک یک مکتب واحد نیز ممکن است در طول زمان تغییر کنند، همانند تغییراتی که در طول زمان در مکتب رئالیسم روسی سده نوزدهم میلادی رخ دادند و باعث شد به‌تدریج آن‌ها ازین نام مستقل «مکتب طبیعی»^۱ را به خود بگیرد. حتی یک نویسنده نیز در طول زندگی هنری خود ممکن است در چهارچوب مکتبهای گوناگونی فعالیت کند، همانند پوشکین، لرماتوف و گوگول که برخی از آثارشان را می‌توان متعلق به

1. Ожегов, Шведова, «Школа», «Направление».

2. натуральная школа

مکتب رمانتیسیم دانست و برخی دیگر را متعلق به مکتب رئالیسم. حتی یک اثر واحد را ممکن است از وجوه گوناگون به مکتبهای مختلف منسوب کرد، همان گونه که گروهی از منتقدان دختر سروان پوشکین را یک رمان تاریخی رمانتیک می‌دانند و گروهی دیگر آن را اثری رئالیستی ارزیابی می‌کنند. ذکر همه این موارد به منظور تأکید بر آن است که «مکتب ادبی» مفهومی است با مرزهای نه چندان دقیق و روشن، و ارائه تعریفهای جامع و مانع از مکتبهای مختلف ادبی، به شکلی که بتوان اثر ادبی را با دقت ریاضی در قالب مکتبهای مختلف طبقه‌بندی کرد، امکان‌پذیر نیست. البته این ابهام و عدم قطعیت در ذات علوم انسانی است و یکی از زمینه‌های زیبایی و پویایی این علوم را پدید می‌آورد.

در عین حال باید توجه داشت که «مکتب» را نباید با «سبک»^۱ اشتباه گرفت. «سبک» عبارت است از شاخصه‌های شیوه بیان نویسنده، یعنی اینکه نویسنده با چه ابزار عینی و ملموسی پیش می‌رود. خواننده منتقل می‌کند؛ به عبارت دیگر، «مکتب» بیشتر با مسائل ذهنی، چگونگی تفکر و نگارش نویسنده به جهان ارتباط پیدا می‌کند و «سبک» با مسائل عینی و ظاهری. البته هر مکتب ممکن است بسته به ویژگیهای خود، «سبک» خاصی را نیز طلب کند و مثلاً بتوان در کنار «مکتب رئالیسم» از «سبک رئالیستی» نیز سخن گفت، یا به هر حال، به بیان کلی، «مکتب» پیش از هر چیز با شیوه تفکر و جهان‌بینی نویسنده در ارتباط می‌شود و «سبک» با شیوه بیان همین تفکر و جهان‌بینی، و معمولاً «مکتب» است که «سبک» مقتضی خود را پدید می‌آورد. گذشته از آن، «سبک» ممکن است فردی باشد مانند سبک جویس یا سبک نابوکوف، در حالی که «مکتب» تقریباً همیشه پدیده‌ای ادبی-رواهی.

در این کتاب سعی شده است مکتبهای ادبی عمده در تاریخ ادبیات روسیه معرفی شوند. همین تأکید بر ادبیات روسی موجب شده است تا برخی از مکتبهای معروف ادبیات جهان، مثلاً ناتورالیسم، که در روسیه نسبت به مکاتب دیگر رواج چندانی نداشت، در کتاب مورد بررسی قرار نگیرند، حتی با وجود آنکه در میان آنها ممکن است موارد ارزشمندی هم یافت شوند. برای مثال امپرسیونیسم لئانید آندریف

یا مکتب ایماژینسم (مکتبی مبتنی بر «تصویر هنری» که البته آن را نباید با ایماژیسم ازرا پاند اشتباه گرفت) از مقولات بسیار جالب توجه در مکتبهای هنری روسیه است، ولی به هر حال از آنجا که مطالب کتاب با هدف تدریس در کلاسهای درس دانشگاه تدوین شده‌اند و باید محدودیت زمانی این تدریس را نیز در نظر گرفت، ناگزیر فقط به مکتبهای پرداختیم که در زمان خود رواج و محبوبیت گسترده‌ای پیدا کردند. شما نسبتاً زیادی از نویسندگان را تحت تأثیر قرار دادند.

مطالب کتاب در وهله نخست برای دوره‌های کارشناسی زبان و ادبیات روسی و کارشناسی ارشد ادبیات روسی طرح‌ریزی شده است. معمولاً در دوره کارشناسی به مکتبهای سه‌گانه (کلاسیسیسم، سانتی‌مانتالیسم، رمانتیسم، رئالیسم) پرداخته می‌شود و مکتبهای قرن بیستمی در دوره کارشناسی ارشد با گرایش ادبیات روسی مورد بررسی قرار می‌گیرند. با وجود این، این کتاب می‌تواند برای دانشجویان و علاقه‌مندان رشته‌های ادبی نیز مورد استفاده قرار گیرد و یکی از انگیزه‌های اصلی برای نگارش آن، زبان فارسی (و نه روسی) نیز همین مسئله بود؛ امید که بتواند در افزایش آشنایی فارسی‌زبانان با ادبیات روس مؤثر باشد.

آبتین گلکار

عضو هیئت مدیره دانشگاه تربیت مدرس